

**Әлия Ахмедияқызы Данияр^{1*}, Қуанышбек Кәрімұлы Кенжалин²,
Маржан Кәкімқызы Ахметова³**

^{1*} автор-корреспондент, докторант, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Қазақстан, Астана қ., ORCID: 0000-0003-3465-7855 E-mail: aliya_daniyarova@mail.ru

² философия докторы (PhD), доцент, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Қазақстан, Астана қ., ORCID: 0000-0003-0440-7556 E-mail: kenkk@mail.ru

³ филология ғылымдарының кандидаты, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Қазақстан, Астана қ., ORCID: 0000-0003-0542-1755 E-mail: ma7988335@gmail.com

МӘДЕНИ ЖӘНЕ САЯСИ ДИСКУРСЫҢ «БАБЫРНАМА» МӘТІНІНДЕГІ КӨРІНІСІ

Андатпа. Түркі халықтарына ортақ, Орта Азия түркі әдеби тілінде жазылған қолжазбалардың тілдік құрылымы мен мазмұндық сипатын зерттеудің маңызы зор. Соның бірі – «Бабырнама» еңбегі қазақ тіл білімінде зерттеу нысаны ретінде енді ғана қолға алынып жатыр. Бабыр өз жазбаларында әртүрлі тақырыпты қамтып, оны сипаттап, нақты түсіндіруге тырысады. Әр жүріп өткен жеріндегі табиғат ерекшеліктері мен сол жерді мекен еткен халыққа, адамдар арасындағы қарым-қатынасқа, салттар мен әдет-ғұрыптардың сипат-белгілері мен қолданысы жөнінде деректер келтіреді. Бұл аталғандар тарих, әдебиет, тіл, биология, география т.б. салалардағы маман иелері үшін құнды ақпарат қоры. Себебі жаратылыстану және гуманитарлық бағыттағы ғылым салалары үшін қажетті дереккөздер «Бабырнама» еңбегінен молынан көрініс табады. Осы орайда тіл білімі саласы бойынша ұсынып отырған мақаламыздың мақсаты – «Бабырнама» мәтініндегі мәдени және саяси дискурс тақырыбы бойынша тілдік қолданыстардың ерекшеліктерін көрсету. Зерттеу барысында сипаттау, жүйелеу, тілдік бірліктерді анықтауда лексика-семантикалық әдістер, мәтін құрылымын талдауда күрделі синтаксистік тұтастық тәсілі мен лингвотекстологиялық әдістер қолданылды. Мақаланың теориялық және практикалық маңызы: зерттеу нәтижелерін тарихи грамматика, лингвомәдениеттану, тарихи синтаксис және дискурс теориясы сынды пәндер мен арнайы курстарда пайдалануға болады. Сонымен қатар еңбектің дискурстық құрылымын тілдік тұрғыдан талдау сол дәуірдегі тілдік қолданыстарды, автордың ой-көзқарастары мен уәждемесін түсінуге мүмкіндік береді.

Тірек сөздер: жазба мұра; мәтін құрылымы; тілдік бірліктер; саяси дискурс; мәдени дискурс

Сілтеме жасау үшін: Данияр Ә.А., Кенжалин Қ.К., Ахметова М.К. Мәдени және саяси дискурстың «Бабырнама» мәтініндегі көрінісі. *Tiltanyam*, 2025. №1 (97). 186-196-бб.

DOI: <https://doi.org/10.55491/2411-6076-2025-1-186-196>

**Алия Ахмедьяновна Данияр^{1*}, Қуанышбек Каримович Кенжалин²,
Маржан Какимовна Ахметова³**

^{1*} автор-корреспондент, докторант, Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева, Казахстан, г. Астана, ORCID: 0000-0003-3465-7855 E-mail: aliya_daniyarova@mail.ru

² доктор философии (PhD), доцент, Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева, Казахстан, г. Астана, ORCID: 0000-0003-0440-7556 E-mail: kenkk@mail.ru

³ кандидат филологических наук, Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева, Казахстан, г. Астана, ORCID: 0000-0003-0542-1755 E-mail: ma7988335@gmail.com

ОТРАЖЕНИЕ КУЛЬТУРНОГО И ПОЛИТИЧЕСКОГО ДИСКУРСА В ТЕКСТЕ «БАБУР-НАМЕ»

Аннотация. Большое значение имеет изучение языкового состава и содержания рукописей, написанных на общетюркском литературном языке Средней Азии, распространенном среди тюркских народов. Одно из них, произведение «Бабу-наме», только сейчас становится предметом исследования в казахском языкознании. Бабу-наме затрагивает в своих трудах самые разные темы, пытается ясно их описать и объяснить. Он предоставляет информацию о природных особенностях каждого места, куда он отправляется, о людях, населявших это место, об отношениях между людьми, а также об особенностях и использовании обычаев и традиций. Все это является ценным источником информации для профессионалов таких отраслей как история, литература, язык, биология, география и т.д. Это связано с тем, что в произведении «Бабу-наме» в изобилии отражены источники, необходимые для естественных и гуманитарных наук. В связи с этим целью нашей статьи является показ особенностей языковых употреблений на тему культурно-политического дискурса в тексте «Бабу-наме». В ходе исследования использовались лексико-семантические методы для описания, систематизации и выделения языковых единиц, а также методы комплексной синтаксической целостности и лингвотекстовые методы для анализа структуры текста. Теоретическое и практическое

значение статьи: результаты исследования могут быть использованы в таких дисциплинах и специальных курсах, как историческая грамматика, лингвокультурология, исторический синтаксис и теория дискурса. Вместе с тем языковой анализ дискурсивной структуры исследования позволяет понять языковые употребления той эпохи, мысли и мотивацию автора.

Ключевые слова: письменное наследие; структура текста; языковые единицы; политический дискурс; культурный дискурс

Для цитирования: Данияр А.А., Кенжалин К.К., Ахметова М.К. Отражение культурного и политического дискурса в тексте «Бабур-наме». *Tiltanyim*, 2025. №1 (97). С. 186-196. (на каз. яз.)

DOI: <https://doi.org/10.55491/2411-6076-2025-1-186-196>

Aliya Daniyar^{1*}, Kuanyshbek Kenzhalin², Marzhan Akhmetova³

^{1*}Corresponding author, Doctoral student, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Kazakhstan, Astana, ORCID: 0000-0003-3465-7855 E-mail: aliya_daniyarova@mail.ru

²Doctor of Philosophy (PhD), Associate Professor, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Kazakhstan, Astana, ORCID: 0000-0003-0440-7556 E-mail: kenkk@mail.ru

³Candidate of Philological Sciences, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Kazakhstan, Astana, ORCID: 0000-0003-0542-1755 E-mail: ma7988335@gmail.com

REFLECTION OF CULTURAL AND POLITICAL DISCOURSE IN THE TEXT OF “BABURNAMA”

Abstract. The study of the linguistic composition and content of manuscripts written in the common Turkic literary language of Central Asia, widespread among the Turkic peoples, is of great importance. One of them, the work "Baburnama", is only now becoming the subject of research in Kazakh linguistics. Babur touches on a variety of topics in his writings, trying to describe and explain them clearly. He provides information about the natural features of each place he goes to, about the people who inhabited that place, about the relationships between people, as well as about the features and use of customs and traditions. All this is a valuable source of information for professionals in fields such as history, literature, language, biology, geography, etc. This is due to the fact that the work "Baburnama" contains an abundance of sources necessary for the natural sciences and humanities. In this regard, the purpose of our article, which we present in the field of linguistics, is to show the peculiarities of linguistic usage on the topic of cultural and political discourse in the text of "Baburnama". In the course of the research, lexicosemantic methods were used to describe, systematize and isolate linguistic units, as well as methods of complex syntactic integrity and linguotext methods for analyzing the structure of the text. Theoretical and practical significance of the article: the results of the research can be used in such disciplines and special courses as historical grammar, linguoculturology, historical syntax and theory of discourse. At the same time, linguistic analysis of the discursive structure of the work makes it possible to understand the linguistic uses of that era, the thoughts and motivation of the author.

Keywords: written heritage; text structure; language units; political discourse; cultural discourse

For citation: Daniyar, A., Kenzhalin, K., Akhmetova, M. Reflection of Cultural and Political Discourse in the Text of “Baburnama”. *Tiltanyim*, 2025. №1 (97). P. 186-196. (in Kazakh)

DOI: <https://doi.org/10.55491/2411-6076-2025-1-186-196>

Кіріспе

Бабыр және оның өз дәуіріндегі қызығушылығы мен ой-өрісінің кеңдігі ұзақ уақыт бойы зерттеушілердің де, оқырмандардың да назарына ілікті. «Бабырнамадағы» әртүрлі дискурстық тақырыптар зерттеушілерге Моғол империясының құрылу кезеңіндегі Мұхаммед Захир ад-дин Бабыр өмірінің, саяхат пен жорықтарының, мәдениетінің және көзқарасының мазмұнын түсінуге көмектеседі.

«Бабырнаманы» өмірбаяндық жанр сипатында оның ішкі мәтін бөліктері арқылы дискурстық тақырыптарға бөліп қарастыру ұтымды болады. Себебі Бабырдың берілген шығармасы бүкіл түркі халықтарына ортақ өмірбаяндық тарихи туынды ретінде жан-жақты зерделеуді қажет етеді. Өмірбаяндық сипаттағы мәтіндер жиынтығы әртүрлі болады. Бұл тек таза өмірбаян ғана емес, сонымен қатар күнделік, естелік, мемуар, шежіре, хат, сауалнама, сұхбат, түйіндеме, конфессиялар және тағы басқалар (Волошина, 2014: 269). Осы тұрғыдан алғанда «Бабырнама» мәтіні мемуар, сұхбат, естелік, хат, күнделік сипат белгілерін қамтыған жазба мұра екенін атап өту керек. Себебі автор естелік-күнделік ретінде әр оқиғасын белгілі бір күн, ай, жылмен белгілеп, өмірінде кездескен тұлғалармен құрған сұхбаттарын, өзі кездеспесе де, естіп-білгені бойынша әр алуан адамдардың сөздері мен сұхбаттарын, өзінің және сол тұлғалардың хаттарын жазбаларында келтіріп өтеді. Өмір жолында кездескен түрлі оқиғалары мен күй-

жағдайларын, пікірлері мен әсерлерін хронологиялық ретпен қағаз бетіне түсіре білді.

«Бабырнама» тілінде сол дәуірдің тілдік ортасына сай сөздер қолданылады, қарапайым, бірақ ерекше пысықталған стиль байқалады, тіл тарихы, грамматикалық формалар мен синтаксистік құрылымдар тұрғысынан ерекшеліктер кездеседі. Жазба мұраның тілдік маңыздылығы оны тіл білімі аясында зерттеу өзектілігін көрсетеді. Бұл мақалада Бабырдың естелік жазбаларын мазмұны мен контекстік сипаты жағынан саяси және мәдени дискурс аясында автор қолданған тілдік бірліктер арқылы дәйектеуге тырысамыз.

Материал және әдістер

Мақала жазу барысында дискурс, тарихи дискурс, әлеуметтік-саяси және мәдени дискурс мәселелерін зерттеген отандық (Кенжекканова К. К., Култанбаева Н.К., Исакова С.С., Әлімбек Г.Р., Омарова Г.Н.) және шетелдік ғалымдардың (Арутюнова Н.Д., Василенко И. В., Волошина С. В.) ғылыми мақалалары мен еңбектеріндегі тұжырымдар зерттеу жұмысымызда ескерілді.

Зерттеу жұмыстың негізгі дереккөзі ретінде әлемдік түркілік транскрипциядағы У. Тэкстон авторлығымен (Thackston W.M. Jr.) жарық көрген «Bâburnâma: Chaghatay Turkish text with Abdul-Rahim Khankhanan's Persian translation» еңбегі мен Б. Қожабекұлының «Бабырнама. Захир ад-дин Мұхаммед Бабыр» атты қазақ тіліндегі көркем аударма нұсқасы пайдаланылды. Зерттеу барысында талданатын мысалдар «Бабырнамадағы» оқиғалар мен Бабыр естеліктері тұрғысынан іріктеліп, *сипаттау, жүйелеу, лексика-семантикалық әдістер*, мәтін құрылымын талдауда *күрделі синтаксистік тұтастық тәсілі* мен *лингвотекстологиялық әдістер* қолданылды. Бұл зерттеу әдістері «Бабырнамадағы» мәдени және саяси дискурстың тақырыптық ерекшелігін, тілдік құрылымы мен жазба мұра авторы – Бабырдың әртүрлі ғылым-ілім бағыттарындағы ойын түсіндіруге, баяндап отырған оқиғаның мазмұндық сипатын ашуға мүмкіндік береді.

Әдебиетке шолу

Ғалым Н.Д. Арутюнова дискурсқа қатысты мынадай анықтама ұсынады: «Дискурс – экстралингвистикалық, прагматикалық, мәдени-әлеуметтік, психологиялық және басқа да факторлармен бірлікте өзектескен біртұтас байланысты мәтін; оқиға, жағдаяттық шеңберіндегі мәтін; дискурс – өмір сырына бойлаған сөз (речь)» (Арутюнова, 1990: 137). Ғалымның дискурс мәселесіне қатысты бұл пікірін негізге ала отырып, «Бабырнама» жазба мұрасының дискурсы» деп жеке қарастыруға болады. Яғни Бабырдың шығармасы зерттеуіміз үшін тек қана мәтін ретінде емес, прагматикалық, мәдени-әлеуметтік, саяси-психологиялық т.б. факторлар негізінде жазылған туынды ретінде бағаланып, талдау нысанына айналады.

Ғалым К.К. Кенжекканова докторлық диссертациясында саяси дискурсты саяси әрекеттің вербалданған жиынтығы ретінде қарастырады (Кенжекканова, 2015: 40). Саяси кеңістіктегі дискурстың контекстік сипаты жөнінде зерттеуші А.В. Павлованың мынадай пікірі бар: «Саяси дискурстың мақсаты – тыңдаушыны өз көзқарасына сендіру. Әлеуметтік контекст тұрғысынан сол сендіру процесінде шешуші рөлдегі мазмұн жоспары, семантика маңызға ие» (Инжечик, 2016: 1271). Бұл тұрғыдан «Бабырнамадағы» саяси дискурс әскери жорықтар, стратегиялар, империяны басқарудың саяси аспектілері, соның ішінде шайқастардың сипаттамасы, басқа билеушілермен қарым-қатынас, әскерлер мен тактиканың берілуімен көрініс табады.

Мәдени дискурстың кең ауқымды тірек сөздері бар, ол тірек сөздерді ортақтастыратын қарастырылып отырған дискурс үшін тұрақты және бірыңғай кілт сөз болып табылатын тақырыптық детерминант – мәдениет сөзі (Василенко, 2015: 131). Осы мәдениет кеңістігінде Бабырдың мәдени дискурсы поэзия, музыка мен сәулет өнері, әдет-ғұрып, дәстүр, дін, түс жору және т.б. автор жазбасындағы мәдени аспектілермен қамтылады. Сондай-ақ Бабырдың лингвистикалық білімі аясында өзіндік әліпби ойлап табуы (Бабыр жазуы) да осы категорияға жатады.

Кей зерттеушілер мәдени дискурс аспектісіндегі маңызды құрал ретінде адресатқа өнегелі, тәлім-тәрбие беретін мәтіндер ұсынуды жатқызады, яғни мақал-мәтелдер, афоризмдер, нақыл сөздер (Кайрамбаева, Турсынова, 2015: 185). «Бабырнамада» мұндай типтегі мәтіндер жиі кездеседі. Олар оқиғалар желісінің баяндалуында белгілі бір тақырыпқа сай келтіріледі.

Нәтижелер және талқылау

«Бабырнамадағы» дискурстық тақырыптарды ғылыми (медицина, биология, география, егін,

бақша шаруашылығы т.б.) және гуманитарлық (әдебиет, тіл, дін, музыка, сәулет өнері т.б.) деп қарастырып, мәтін құрылымы бойынша күрделі синтаксистік тұтастықтың функционалдық-мағыналық түрін де анықтауға болады.

«Бабырнамадағы» *мәдени дискурсты* әдебиет, дін, музыка сынды үш сала бойынша жеке тақырыпшалар негізінде қарастырайық. Бабырдың сөз өнерімен ерекшеленетін терең ойлары оның *әдеби мұрасын* танытады. Аталмыш еңбекте Орталық Азия, Ауғанстан және Үндістан аумақтарын, табиғатын, орналасуын географиялық талдаумен қатар, онда тұратын халықтардың өмір салты, әдет-ғұрыптары мен дәстүрлері де суреттелген.

Ислам тарихшысы, академик, мұсылман империяларына қатысты тарихи еңбектердің авторы С.Ф. Дэйл «Бабырнама» жазбасын тарихи-әдеби дискурс аясында Үндістанда өз Отанын аңсаған Бабыр және тимуридтер туралы әңгімелерге толы екенін айтып: «Оның поэзиясы оның туған жеріне деген сағынышын және үйге оралуға деген ұмтылысын көрсетеді, бірақ жай ғана оралып қана қоймай, Кабулда өз тағын иемденіп, сол жерден субконтинентті басқарады», – дейді (Munir, 2020: 1). Бұл Бабырдың гуманитарлық дискурс ауқымында ақын ретінде ішкі сезімін поэзия арқылы жеткізе білгенімен танылады.

Бабыр бай әдеби мұра қалдыра білді: парсы тілінде де, түркі тілінде де бірнеше ғазалдар жинағы, екі жүзге жуық рубай және басқа жанрдағы өлеңдер. Төмендегі мысалдарда Бабыр автор сөзі ретінде өлең жолдарының алдында шағын пролог мәнді түсіндірме мәтін келтіріп, кейін өлеңдер мен ғазалдарды ұсынады:

Sahrux Mi Māvarānnahr vilāyātını uluğ oğlu Ulugbeg Mirzağa berip edi. Ulugbeg Mirzadin og Latif Mirzā aldı. Bu beškünlögötär dunyā ücün andağ dānišmand va qari atasını şahid qıldı. Ulugbeg Mirzāning fawtining tārixī fawrī vāqī boluptur. Nazm:

Ulugbeg bahr-i 'ulām u xirad / ki dunyd u dinrd azı bad pušt,

Zi 'Abbas şahd-i Sahādat čašid / šud-aš harf-i tārix Abbas kust (Thackston, 1993: 103).

Шаһрух мырза бүкіл Мауараннахр аймағын үлкен ұлы Ұлықбек мырзаға берді, Ұлықбектен оның өз ұлы Әбді әл-Латиф мырза тартып алды. Өмірдің жалған қызығына, рақатына елігіп, ол өзінің туған әкесіне қол жұмсады, Ұлықбек қаза тапқан жылы бір тарихи жазбада мынандай деп, дұрыс көрсетілген:

Ұлықбек – ақыл-ойдың теңі еді,

Ғылымға ар айтқаны неге еді.

Тарихи баскесер деп аталдырып,

Өлтірген оны Аббас дегізеді (Қожабекұлы, 1993: 73).

Берілген мысалды мәтін құрылымы тұрғысынан талдайтын болсақ, алдымен автор сөзі келтіріліп, кейін сол түсіндірме сөзден кейін «Ұлықбек» тұлғасы туралы өлең жолдары ұсынылады. КСТ-тың аралас түрі болады, себебі әңгімелеу және сипаттау мәтін элементтерін қамтиды: өлең жолдары – сипаттау, ал кіріспе сөйлемдер – әңгімелеу. Өлеңнің ұйқасын келтіріп тұрған тілдік бірліктер: *pušt/kust*. Бұл – Бабырдың тарихи деректерден келтірген мысалы (*tārixī fawrī*).

Мәтіндегі мақал-мәтелдердің қолданысы. *Özüm bilä qazaqlıqlarda bilä bolup kelgän beglärğä va yigitlärğä ba'zısığa kent va tuyul dek berildi. Vilāyat xud heč berilmadi. Yalğuz bu emäs. Har qačan kim Tengri ta'älā dawlatı berdi, mihmān va ğarīb beglärni va yigitlärni bayırıldın va Andijānıldın artuqraq va yaxşıraq kördüm. Bāvujūd, 'ajab malāmatı dur kim hameša el meni ğaybat qılurlar kim bayırıldın va Andijānıldın özgäni ri 'āyat qilmas. Masal bar kim "Dušman ne demäs? Tüškä ne kirmäs?"* (Thackston, 1993: 29). Менімен шапқыншылықта бірге болып, осында ере келген бектер мен жігіттерге қыстақ, иелік бөлдім, бірақ бүкіл аймақты тұтас ешқайсына да бермедім. Жалғыз бұл емес. Өрқашан құдайдың оң көзі түсетін, мен қашанда өзімнің ескі көз қызметшілерімнен, әндіжандықтардан гөрі, қонақ бектер мен жат бектерге, жігіттерге жақсы ниетпен қарап, оларға үлесті де мол үлестіретінмін. Сонда да қайран қалатыным, маған өне бойы жала жауып, «Бұл өзінің ескі қызметшілері мен әндіжандықтардан өзгеге қайырым жасамайды» деп күңкілдейтін. «Жау не демейді, түске не кірмейді» деген мақал осыдан қалса керек (Қожабекұлы, 1993: 169). Бұл жерде баяндау барысында Бабыр оқиғаға, жағдайға, іс-әрекетке қатысты пайымдау жасап, мақал-мәтелмен ойын түйіндейді. Бабыр ұсынған мақалды қазіргі қазақ тіліне сөзбе-сөз аудармасы

«Дұшпан не демес, Түске не кірмес». Автордың мақал-мәтел алдында берілген кіріспе байланыстырушы сөзіне назар салсақ (*Masal bar kim*), бұл жерде *masal* сөзі қазіргі кездегі «мысал» сөзі мәнінде емес, мақал-мәтел мағынасында жұмсалған (Тәджік-орыс сөздігі, 2011: 1).

«Бабырнама» бойынша дискурстың тағы бір маңызды бөлімі ол – *din мәселесі*. Бабырдың діни танымы мен сол заманның діни көзқарасы, діни ережелері мен жағдаяты сипатталады. Мұхаммед Бабыр мұсылман болған және исламның сунниттік бағытына жататын. Ол Үндістанда исламның таралуында маңызды рөл атқарды және моғол әулетінің құрылуында шешуші рөл атқарды. Діни тәжірибелері мен дұға ету сәттерін, Аллаға тағзым еткендігін келесі мысалдардан аңғарамыз.

Bu fathdin songra tuğrāda “ğāzī” bitildi. Fathnāmada tuğrāning astida bu rubā’ni bitidim: Islām ücün āvāra-i yazı boldum / kuffār u hunūd ħarbsāzi boldum. Jazm āylāp edim özni şahid olmaqqa / al-minnatu lillāhi ki ġāzī boldum* (Thackston, 1993: 691).

Осы жеңістен кейін туграма «ғазі» деген сөзді тіркедім. Жеңіс жарлығына мөрімді басып, мынандай рубай жаздым:

Ислам үшін тентіреп,

Кәпір үнділермен соғыстым.

Сенімі үшін дайынмын азап тартуға,

Мейірімен Алланың ғазі болып толыстым (Қожабекұлы, 1993: 374).

Бұл жерде «тугра» деген – мөр, «ғазі» – мұсылман жауынгер, мұсылмандық жорығының жеңімпазы (Қожабекұлы, 1993: 374). Әңгімелеу сипатындағы КСТ болады, себебі хабар мәнінде берілген. Рубаидағы діни танымдық дискурс тұрғысынан мынадай лексикалық бірліктер көрініс тапқан: *Islām, kuffār, şahid olmaq, al-minnatu lillāhi* (ислам, кәпір, Алла мейірімен/шапағатымен, азап тарту (түп нұсқада – шәхид: Алла жолында мерт болу) сынды сөздерді байқай аламыз. Бұл Бабырдың мұсылмандық діни сенімінің зор екендігін көрсетеді. Сондай-ақ діни қоғамның көптігі де өз ықпалын тигізді. Ол кезде Үндістан әртүрлі діндердің адамдары тұратын діни қоғам болды. Бабыр осы әртүрлілікті басқару міндетіне тап болды. Оның бұл мәселеге деген көзқарасы оның діни дискурсына әсер етті.

Бабырдың тілдік қолданысында Алла сөзімен қатар, *Тәңір* сөзі де болды. Оған келесі мысалдардағы «Тәңір» сөзімен тіркескен қыстырма сөздердің берілуі дәлел бола алады: *Tengrigā rawšan* (Құдай (Тәңір) біледі (күә). *Tengrigā rawšan dur kim mendin va mengā ta ‘alluq eldin heč iš va sözi vāqi’ bolmadı kim sabab-i munča kudūrat u niqār bolğay* (Thackston, 1993: 335). Құдай (Тәңір) біледі, осыншама өшпенділікке баратындай менің тарапымнан, яки менің қарауымдағы адамдардың тарапынан көңіл қалдырарлық ауыр сөз айтылып, қастық жасалған жоқ (Қожабекұлы, 1993: 18). Берілген сөйлем болжалдық мәндегі «*Tengrigā rawšan*» (Құдай (Тәңір) біледі) қыстырма сөзі арқылы басталып, Бабырдың ішкі ой тебіренісін, пікірін жеткізеді.

Tengri ‘ināyati bila (Тәңірдің қолдауымен, Тәңірге шүкір). *Tengri ‘ināyati bila mundaq namdar qorğan ‘alam u naqārani keltürmäy bi-jidd uruṣ salmay oq iki-üč garīda fath boldi* (Thackston, 1993: 713). Тәңірдің қолдауымен ту көтеріп, барабан соқпай-ақ, шабуылға шықпай-ақ, екі немесе үш гари ішінде осындай атақты қамалды басып алдым (Қожабекұлы, 1993: 385). Бұл жерде автор Тәңірдің қолдауымен оңайлықпен ерлік жасап, қамалды жаулап алған оқиғасын жеткізіп тұр.

Бабырдың діни дискурсын танытатын басқа да діни тақырыптағы тілдік бірліктер жазба мұрада көрініс тапқан. Мәселен: *Ādīna küni Zīl-Hijja ayining ikisidā qirq bir qatla oqur virdni bunyad qıldım. Oşbu ayuamda bu baytım «Köz u qaş u söz u tilini mü de / qadd u xadd u saç belini mü de» beş yüz dört vaznda taqti’ qıldım. Bu jihattin risala tartib berildi* (Thackston, 1993: 703).

Зу-л-хиджаның екісінде, жұма күні құранның өлеңдерін оқыдым, мұны қырық бір рет қайталау керек еді. Бұл күндері өзім де бәйіт жаздым.

Жанары оның, қабағы оның, тілі жайында айтсам ба,

Қолаң шашы, тал бойы, әлде жүзі жайында айтсам ба?

Бунақты төрт өлшемді бес өлеңге түрлендірдім, соған байланысты арнаулы трактат құрастырдым (Қожабекұлы, 1993: 380). Бұл жерде *Зу-л-хиджа* (Зул-хиджа) – ай күнтізбесі бойынша он екінші ай. Ол ай қажылық айларына жатады (Діни терминдер сөздігі, 2012: 34). Бабыр бұл жазбасында қасиетті жұма күні (парсы тілінде – адина), қажылық айының бірі Зул-хиджа

айының екісі күні Құрандағы өлеңдерді қырық бір рет оқығанын айта кетіп, бәйіт шығарғанын мысалға келтіреді. Ислам дінінде намаз, дұға оқудағы қырық санына қатысты мынадай деректер бар: «*бір дұғаны көп оқыған болып саналу үшін, ең аз дегенде, қырық рет оқу керек*»; «*қырық күн бойы таң намазының сүннеті мен парызы арасында қырық бір рет Фатиха оқылады*» (Ислам діні.кз, 2008: 1). Яғни бұдан шығатын қорытынды: Бабырдың ислам дінінің қағдалары мен ережелерін, күнтізбесін жетік білгендігі және іс жүзінде қолданып, өз жазбаларына түсіріп отырғандығы.

Бабырдың музыкалық мұрасы өз заманының музыкалық және мәдени ортасын түсіну үшін өте маңызды. Музыка сол кездегі өмір мен қоғамның маңызды бөлігі болды және ол өмірдің көптеген аспектілеріне, соның ішінде өнер, әдебиет және дінге әсер етті. Бабыр және оның дәуірімен байланысты музыкалық аспектілер: жебеушілік және өнерді қолдау. Бабыр өнер мен мәдениеттің, соның ішінде музыканың қамқоршысы болды. Ол өз ауласында музыка майталмандарына, ақындарға және суретшілерге белсенді қолдау көрсетіп, шығармашылыққа қолайлы жағдай жасады. Бабыр жазбасында сипаттап отырған тұлғасының музыкалық өнеріне тамсанады және өзінің де музыкалық қызығушылықтары мен қалауларын бар екенін атап өтеді:

Mullā Yarak panjgāhda muxammas dawrida bağlanğa[n] naqşını ötkärdi. Yaxşı naqş bağlaptur. Neçä maḥall edi mundaq nemälärgä maşgulluq qılmaydur edim. Manga ham dağdağa boldı bir nema bağlağay men. Bu taqrib bila cārgāh şawtini bağladım, neçük kim maḥallıda mazkur bolğusıdur (Thackston, 1993: 533). Молда Барақ панчгах сарынымен, бес жол өлең үлгісінде жазылған нақышын орындады; оның шығарған нақышы тамаша екен. Мен мұндай іспен көптен айналысқан жоқ едім. Менің де бір әуен шығарғым келді де, чаргах әуеніне салып әндеттім; өз реті келгенде мұны ойыма алармын (Қожабекұлы, 1993: 289). Берілген мысалдағы музыка тақырыбындағы тілдік бірліктер мыналар: *panjgāhda* (панчгах), *naqşını ötkärdi* (нақышын орындау/келтіру), *yaxşı naqş* (нақышы жақсы), *cārgāh şawtini* (чаргах әуені).

Музыкалық аспаптар. Бабыр музыкалық аспаптарға қызығушылық танытып, аспаптардың сапасы мен дыбысына мән бере білген, бұл оның өміріндегі музыканың маңыздылығын көрсетеді. Музыкалық аспаптың аты және оның неден жасалатыныны да Бабыр жазбасында кездеседі: *Hindustan eli nāliyar deydür – ġālibā ġalat-i 'amm dur. Nārgilning bari jawz-i hindi dur kim qara qaşuqlarnı andın qılurlar. Uluğraqını «ġicäkning kāsası» qılurlar* (Thackston, 1993: 613). Наргилдің жемісі үнді жаңғағы, бұдан қара қасық жасайды, үлкен жаңғақтан *гиджак тостағаны* жасалады (Қожабекұлы, 1993: 330). Бұндай деректер арқылы Бабырдың музыкалық аспаптың шығу тегі мен сыртқы құрылымына қатысты білімінің бар екеніне көз жеткіземіз. Бұл жердегі гиджак аспабы – Орта Азия халықтарының ішекті ысқымен ойналатын аспабы (өзбектер, ұйғырлар, тәжіктер, түрікмендер), парсылық кеманчының жақын туысы (Академик сөздігі, 2010: 1).

Оған қоса Бабыр өз жазбасында мырза мен бектерді сипаттағанда олардың қасиеттері мен өнерлерін барынша толық суреттеуге тырысады. Мәселен: *[Darveş Beg] Hadrat-i Xwājağa iradatı bar edi. Müsiqā 'ilmidin baxabar edi. Saz ham čalur edi* (Thackston, 1993: 43). Дәруіш бек аса қадірменді адам Қожа Ұбайдолланың мүридін болды, музыка ғылымына жетік, өзі де сазда ойнайтын еді (Қожабекұлы, 1993: 43). Бұл жерде автор Дәруіш бектің қадірменді тұлға екенін, музыка саласында жетік болғанын, сазда ойнайтын қасиетін атап өтеді: *Müsiqā 'ilmidin baxabar* (музыка ғылымына жетік); *saз ham čalur* (сазда ойнайтын).

[Sayyid-Yusuf] Ra'y u tadbiri xaylı yaxşı edi. Mardanalıqı ham bar edi. Qopuzni yaxşı čalur edi (Thackston, 1993: 43). Сейіт Жүсіптің ниеті де, ел басқаруы да жұртқа жайлы, батырлығы да соған сай адам болған. Қобызды жақсы тартқан (Қожабекұлы, 1993: 43). Қазақтардың қобыз аспаптық музыкасында (күйлерінде) біз қобыз дәстүрінің салттық-сиқырлы (шамандық) және эпикалық тармақтарының іздерін көреміз (Омарова, 2020: 85).

Қазақстанның ғана емес, бүкіл Орталық Азияның этномузыкалогиясында салыстырмалы түрде тарихи және салыстырмалы-типологиялық зерттеулер қажет, өйткені осы аймақтағы халықтардың музыкалық мәдениеттерінде дәстүрлердің бастаулары арқылы, сонымен қатар халықтар тарихындағы байланыстар мен өзара әсерлердің рөлін түсіну арқылы ғана түсінуге болады (Омарова, 2020: 88). Бұл ойдан біз халықтың ұлттық музыкасын зерделеу үшін тарихи тұрғыдан ежелгі кезеңнен бастап бүгінгі заманға дейінгі қолжазбалар мен жазба мұралардың

мәтіні арқылы қарастыруға болатынын түсінеміз.

Саяси дискурс. Бабырнамадағы саяси-әскери дискурс – Бабырдың қатысқан соғыстарға байланысты тактиканың, стратегияның және оқиғалардың егжей-тегжейлі сипаттамасы. Ол сол кездегі әскери өнердің әртүрлі аспектілері, соның ішінде қару-жарак, тактикалық бұлтарыстар және әскерлерді басқару туралы айтады. Кейбір ғалымдар Бабырдың саяси-әскери тактикалары, билік басындағы қызметі мен бұйрықтарын тарихи дискурс тұрғысынан да қарастырады: «Тарихи дискурста патшаның патшаға және патша қауымына, қарапайым халыққа немесе, керісінше, қарапайым халықтың патшаға және бір-біріне үндеуі арасында үлкен айырмашылық бар, әртүрлі жағдайлар көрінеді» (Муминова, 2020: 354). Бабыр билеуші ретінде өз қарамағындағы жауынгерлер мен бектерді, нөкерлермен, басқа да әскери лауазымды тұлғалармен, көрші елдердегі сұлтан шахтармен, патшалармен тығыз байланыс орната білді. Әскери көшбасшының жеке қасиеттерін, соның ішінде даналықты, батылдық пен тапқырлықты көрсететін құнды тарихи контекст ұсынады. Мысалы: *Bu ғarib tur kim kiçik-kirimdin bu nawbat Kabuldin atlanadurğanda bir neçäni yangi beg qılılıp edi. Mening čašmdāstim bulardın mundaq edi kim men otqa suğa kirsäm čiqsam, betaḥāšī bular bila kirgäylär va bila čiqqaylar. Men har sariğa bolsam, alar mening sari bolğaylar. Yoq kim mening xilaf-i maqşūdum söz aytqaylar. Har iş va har muhimmnı kim barining kengäš va ittifaqı bilä özüimizgä jazm qilduk, kengäştin qopmasdın burunraq ol oq söz va muhimmdın qaytqanlar* (Thackston, 1993: 633).

Адам қайран қалар іс! Осы жолы Кабулдан аттанарда үлкенді-кішілі (жақын жұрағаттардан) бірнеше жаңа бектер тағайындағанмын. Бұлар менің соңымнан отқа да, суға да көзін жұмып қойып кетеді, мен қай жаққа бастасам да соңымнан ереді деп ойлағанмын. Бұларды менің шешіміме қарсы тұрады, кездесіп, мәжіліс құрып, ақылдасып жүзеге асырмақ істен, кеңестен шыға бере теріс айналып, бетін бұрып кетеді деп үш ұйықтасам да түсіме кірген емес еді (Қожабекұлы, 1993: 340). Берілген мәтін пайымдау түріндегі КСТ болады. Себебі мәтіндегі саяси дискурс Бабырдың өз бектерінен көңілі қалып, солардың сатқындық жасап кеткені жөніндегі ой-талқысы арқылы беріледі. Мұндағы саяси мазмұндағы тілдік құрылымдар: *Kabuldin atlanadurğanda bir neçäni yangi beg qılılıp edi. Men har sariğa bolsam, alar mening sari bolğaylar. Har iş va har muhimmnı kim barining kengäš qilduk.*

Әрі қарай пайымдау мәтіні былай жалғасады: *Elning bu muzabziblıqını bilip tamam begläрни tiläp kengäštük. Men dedim kim "Saltanat u jahāngirliq beasbab u ālāt dast bermäs. Pādīshahlıq u amirliq benökär u vilāyāt mumkin ermäs. Neçä yıl sa'yalar qılıp mašaqqatlar körüp uzaq yerläp qat' etip čeriglär yürüp özüimizni va čerigni ħarb u qitāl muxātaralarığa salğay biz. Tengri 'inayati bila bu naw' qalın yağılarnı basıp mundaq keng mamlakatlärni alğay biz. Hälä ne zor keliptür va ne қarur qılıptur kim mundaq jānlar tartıp alğan vilāyatlarnı bejihat salğay biz? Yana barıp Kabulğa tangdastlıq ibtilasığa qalğay biz? Harkim dawlatxwäh dur, mundin song mundaq sözlärni aytmasun. Harkim řaqat keltürä almay ketärgä yüz qoysa, barğanıdın qaytmasun"* (Thackston, 1993: 633-635). Адамдардың арасындағы осындай толқуды байқадым да, барлық бектерді шақырып кеңес өткіздім. «Қару-жараксыз үстемдікке, дүниеге билік жүргізуге қолың жетпейді; нөкерсіз, иеліксіз патша, әмір аталуың мүмкін емес, – дедім оларға. Ауыр азап шегіп, арып-ашып, мұз жастанып, су кешіп жырақтағы елдерге жорыққа аттанып өзіміздің өмірімізді, қаншама ұланның өмірін қатерге ұшыратып, өлімге бас тігіп, алапат соғысқа қатыстық. Тәңірдің қолдауымен, қарақұрым жауды ойсырата жеңіп, ұлан-ғайыр жерді қараттық. Осындай қиындықпен қол жеткен жерді тастап, қайыра Кабулға қайтып, кедейлікке мойын ұсынып, дәрменсіздікке қол қусырып, мүсәпір болуға бізді нендей түлеп түртіп отыр? Жоқ, бізді қуып отырған әлдебір тегеурінді күш бар ма? Ендеше бізге жақсылық ойлаған адам алдағы уақытта мұндай сөзді айтпағаны, іріткі туғызбағаны жөн; әлдекім алда-жалда солқылдақтық көрсетіп, кетемін десе жолы болсын, бір құмалақ бір қарын майды шірітеді деген, ондайларға бөгет жасамаймын» (Қожабекұлы, 1993: 340). Мәтіндегі жауынгерлік, әскер тақырыбындағы тілдік бірліктер: *begläрни tiläp kengäštük* (бектерді шақырып кеңес өткіздім); *saltanat u jahāngirliq beasbab u ālāt dast bermäs* (қару-жараксыз үстемдікке, дүниеге билік жүргізу мүмкін емес); *pādīshahlıq u amirliq benökär u vilāyāt mumkin ermäs* (нөкерсіз, иеліксіз патша, әмір аталуың мүмкін емес); *qalın yağılarnı basıp mundaq keng mamlakatlärni alğay biz* (қарақұрым жауды ойсырата жеңіп, ұлан-ғайыр жерді қараттық); *tartıp alğan vilāyatlarnı*

(тартып алған жерді). Ал мәтіндегі дискурс мазмұны жөнінде ғалымдардың мынадай пікірі бар: «Мотивацияларды модельдеуге және зерттеуге бағытталған көптеген теориялар бар, бұл адамдарды өз мінез-құлқын түсініп білу мен өзгертуге және осы мінез-құлық өзгерістерінің қалай жүретініне итермелейді» (Fernandez, Piccolo және т.б., 2017: 1). Яғни Бабырдың әскери іскерлігі, қолбасшылық қабілеті және даналығын байқай аламыз. Өз бектерін тек қана жігерлендіру мақсатында емес, осынша уақытқа дейін атқарған істерінің бекер болмас үшін шындықты ортаға салды. Демек, бұл жерден Бабыр тарапынан өзі қаратып айтып жатқан адамдардың *көзқарасын өзгерту, ой салу, жаңа әрекетке түрткі болу* сияқты прагматикалық әсер ету қызметі анық байқалады. Сондай-ақ, барлық жауынгер мен бектер ішінен ең батылдарды, шыншылдарды іріктеп алу мақсатында айтылған мәтін жанры тұрғысынан Бабыр монологі екенін аңғарамыз.

Әскери және жауынгерлік тақырыбында «Бабырнама» мәтінінде кейіпкер дауысы мен көзқарасын тануға болады. Жазба мұрада баяндалып отырған кейіпкер дауысын автор тарихи оқиғаға қатысушы тұлғалармен айқындайды. Ол көп жағдайда диалог пен төл сөздерде ұшырасады. Ғалым Элиза Лувьо өз зерттеу еңбегінде мәтіндегі дауыс пен көзқарас мәселесін төл сөз қатысқан мәтіндердің ерекшелігі тұрғысынан түсіндіріп өтеді (Louviot, 2016: 174). Ал Бабыр «Бабырнамада» тек өз жорықтары мен саяси тактикалары мен әрекеттерін баяндамайды, 899-900 жж. оқиғаларды сипаттағанда сұлтандардың, мырзалардың да әскери жорықтары мен шайқастарын олардың әрекеттері мен дауысы арқылы жеткізуге тырысады. Мәселен, автор «Омар Шейх мырзаның соғыстары мен айқастары» «Сұлтан Ахмет мырзаның соғыстары» және тағы да басқа мырзалардың жеке мінездері мен қасиеттері, отбасы мен иеліктерімен қатар әскери жорықтарын да бөлек тарауша ретінде баяндап өтеді. Соның ішінде жауынгерлік, әскери дискурс танымында «Сұлтан Ахмет мырзаның әмірлері» деген мәтіннен мынадай мысал келтіруге болады:

[Özbägdin elči kelür]..Özbäg zor kişini bökä der emiş. Jānī Beg der kim "Bökä mu sen? Bökä bolsang, kel, küräşäling." Bu elči har neçä muđäyaqa qılur, qoymas. Küräşürlär. Jānī Beg yıqar. Mardāna kişi erdi (Thackston, 1993: 41).

[Өзбек ұлысынан елші келген]. Өзбектер күшті адамды «бұқа балуан» деп атаған. Жәнібек оған: «Сен бұқасың ба? Шынымен бұқа болсаң, кел, екеуміз күресеміз», – депті. Елші қалай бас тартса да, ол соңынан қалмапты. Ақыры екеуі күресіп, Жәнібек жығып кетеді. Қайратты адам болатын! (Қожабекұлы, 1993: 42). Берілген мысалда Сұлтан Ахмет мырзаның әмірі болған Жәнібектің жауынгерлік, ерге тән қасиетін төл сөз көмегімен суреттей білген Бабыр автор ретінде сипаттама мәтінмен жалғастырып өтеді.

Temür Beg Langaridin Muḥammad Andijānī atlıg Qāsim Begning nökäri Toqbāydın Kabuldaqı beglärgä bu yergä kelgänimizning kayfiyyatını bitip yibärdük. Andaq muqarrar boldi kim "Gawrband tangisıdın çıqıp alarning üstigä ilğağımızdur. Nişāna bu bolsun kim Manar Tağıdın ötkäç oq ot yandurğumuzdur. Sizlär ham argtä eski köşkning üstidä-kim ḥälä xazina dur-uluğ ot yandurungız tā bilgäy biz* kim bizing kelgänimizni bilip sizlär. Biz bu sarıdın yetkäç siz içkäridin çıqıp eligingizdin kelürini taqşir qılmang."* Bu sözlärni tuyutturup Muḥammad Andijānīni yibärildi (Thackston, 1993: 415). Қаз.: Темір бектің ланғарынан Кабулдың бектеріне Қасым бектің Түкбай тайпасынан шыққан Мұхаммед Әндіжани есімді нөкерін жөнелтіп, бұл жерге келгеніміздің хал-жағдайын аяқтап жібердік: «Біз Ғұр-Банд сарайынан шығып, қоршаушыларға қарсы аттанамыз. Сіздерге берілер белгі мынадай: Минар маңынан шығысымен, лаулатып от жағамыз. Бізді байқағандарыңызды білуіміз үшін, сіздер де, арқадағы Ескікүш төбесінен от жағыңыздар; біз ту сыртынан ат қойғанда, сіздер де іштен шығып қарсы аттаныңыздар, қапы қалмаңыздар, бар жағдайды ескеріңіздер». Осының бәрін хатқа жазып, Кабулға Мұхаммед Әндіжаниды жөнелттік (Қожабекұлы, 1993: 230). Бұл мысалдағы мәтін құрылымы мынадай: *автордың кіріспе сөзі-хат мәтіні (төл сөз)-автордың түйін сөзі*. Автордың кіріспе сөзі: *Kabuldaqı beglärgä yibärdük* (Кабулдың бектеріне мән-жайды жібердік). Автордың түйін сөзі – *Bu sözlärni tuyutturup Muḥammad Andijānīni yibärildi*. Саяси-әскери дискурстың мәні нұсқаулық сипаттағы хат мәтінінен көрініс табады: *Gawrband tangisıdın çıqıp alarning üstigä ilğağımızdur. Nişāna bu bolsun kim Manar Tağıdın ötkäç oq ot yandurğumuzdur. Sizlär ham argtä eski köşkning üstidä-kim ḥälä xazina dur-uluğ ot yandurungız tā bilgäy* biz* kim bizing kelgänimizni bilip sizlär. Biz bu sarıdın yetkäç siz içkäridin çıqıp eligingizdin kelürini taqşir qılmang* (Ғұр-Банд сарайынан шығып, қоршаушыларға қарсы аттанамыз. Сіздерге берілер белгі мынадай:

Минар маңынан шығысымен, лаулатып от жағамыз. Бізді байқағандарыңызды білуіміз үшін, сіздер де, арқадағы Ескікүш төбесінен от жағыңыздар; біз ту сыртынан ат қойғанда, сіздер де іштен шығып қарсы аттаныңыздар, қапы қалмаңыздар, бар жағдайды ескеріңіздер).

Қорытынды

«Бабырнама» өмірбаяндық мәтіні арқылы біз жазбадағы Бабырдың, оның өміріне қатысы бар басқа да тұлғалардың және сол дәуірдің рухани мәдениетін көре аламыз. Жазба естеліктердегі сөздердің артында тұрған ерекше мәдени фон бар. Өркениет, мәдениет, тарихи билік ету кезеңі, әлеуметтік статус сынды дүниелер мәтінге өз ізін қалдырды. Жазба мұрадағы әр жеке тараушаны тақырыптық дискурс тұрғысынан талдайтын болсақ, ол кең ауқымды зерттеуді қажет етеді. Себебі «Бабырнамадағы» дискурсты ғылыми (жаратылыстану, гуманитарлық бағыт) жағынан медициналық, биологиялық, географиялық, лингвистикалық, әдеби және т.б. тақырыптық жүйелер арқылы толыққанды қарастыруға болады. Ал берілген зерттеу жұмысында біз мәдени және саяси дискурс аясында Бабырдың ой мен көзқарастарын, баяндау, сипаттау мәтіндері (төл сөздерді қоса алғанда) бойынша дәйектедік.

Бабыр жазбасынан келтірілген мәдени дискурс тақырыбындағы мысалдар бойынша музыка өнеріне ортақ тірек сөздерді атап өтуге болады. Олар: *музыка, саз, сарын, нақышын келтіру, ән шығару, әуен, панчгах сарыны, чаргах әуені, музыкалық аспап, гиджак аспабы, қобызда ойнау*. Дін тақырыбына қатысты тірек сөздер: *Алла мейірімен/шапағатымен, азап тарту (шәхид болу: Алла жолында мерт болу), адина күні (қасиетті жұма күні), Зул-хиджа айы, құран өлеңдерін қырық бір оқу, ислам, кәпір, Тәңір қолдауымен/жар болып, Құдай/Тәңірі біледі/куә*. Әдебиет саласына қатысты тірек сөздер: *тарихи жазба, бәйіт, өлең жолдарын арнау/шығару, наурыз тойы/мерекесі, ғазал жазу, рубаи, мақал-мәтел*.

Саяси-әскери дискурс тақырыбы аясында талданған мысалдар бойынша ортақ тірек сөздер мыналар: *нөкер, бек, елді/жерді жаулап алу/басып алу, елші, күресу, соғысу, жеңіске жету, кеңесу, мәжіліс өткізу, әскер/бек тағайындау, бұйрық беру, оқ ату, қару-жарақ, қоршаушылар, нұсқаулық хат жөнелту, қарсы аттану*.

Мәдени және саяси мазмұндағы дискурс Бабырдың өмірлік жолы мен тәжірибесінің нақты объективі арқылы естелік жазбаға түскен. «Бабырнама» жазба еңбегінде саяси және мәдени дискурсқа қатысты мысалдарды іріктеу бір мақала көлемінен асып түсетіндіктен, әскери жорықтарға, жаулап алу стратегияларына, жауынгерлік қасиеттер мен қозғалыстарға, еларалық дипломатиялық қарым-қатынастарға негізделген тақырыптар бойынша саяси дискурсты танытатын, ал мәдени дискурс мазмұны бойынша поэзия, музыка өнері мен дін мәселесіне қатысты тақырыптарды ашу үшін бірнеше үзінді келтіріп, мәтіннің мазмұндық-құрылымдық ерекшелігін танытуға тырыстық.

Әдебиеттер

- Академик сөздігі [Электронды ресурс]. – <https://dic.academic.ru/dic.nsf/ruwiki/87011> (Пайдаланылған күні: 20.10.23.)
- Арутюнова Н.Д. Дискурс // Лингвистический энциклопедический словарь. – Москва: Советская энциклопедия, 1990. – 683 с.
- Василенко И.В. Лингвистические параметры культурного дискурса // Вестник НовГУ, №7 (90)/2015. – С. 129-132.
- Волошина С.В. Автобиографический дискурс как объект лингвистического анализа // Вестник Иркутского государственного лингвистического университета. – №2 (27)/2014. – С. 267-273.
- Инжечик А.А. Персуазивная функция языковых средств немецкого политического дискурса // Молодой ученый. – № 9/2016. – С. 1270-1275.
- Ислам діні.кз [Электронды ресурс]. – http://m.islamdini.kz/view_makala.php?id=1605 (Пайдаланылған күні: 14.11.24.)
- Кенжекканова К.К. Саяси дискурстың прагматингвистикалық және когнитивтік компоненттері (қазақ тіліндегі мерзімді басылымдар материалдары бойынша): филос. ғылым. доктор. ... дисс. – Алматы, 2015. – 180 б.
- Қожабекұлы Б. Бабырнама. Захир ад-дин Мұхаммед Бабыр. – Алматы: Ататек, 1993. – 448 б.
- Муминова А.К. «Бобурнома»-да қўлланган мансаб ва унвон номларининг социолингвистик хусусиятлари (на узбекском языке) // Интеллектуальное наследие Захириддина Мухаммада Бабура и современность: Сборник статей и тезисов докладов международной научно-практической конференции. – Москва: Пробел-2000, 2020. – С. 349-355.
- Мухитдинов Р.С. Діни терминдер сөздігі. – Алматы: 2012. – 140 б.

Омарова Г.Н. О перспективах сравнительного изучения инструментальных традиций тюркских народов (в аспекте типологии музыкальных культур) // Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің хабаршысы. Саяси ғылымдар. Аймақтану. Шығыстану. Түркітану сериясы. – №3(132) / 2020. – С. 83-91.

Тәджик-орыс сөздігі [Электронды ресурс]. – https://sahifa.tj/tadzhiksko_russkij.aspx (Пайдаланылған күні: 13.11.24.).

Fernandez, M. & Piccolo, Lara & Maynard, Diana & Wippoo, M. & Meili, Christoph & Alani, Carrie. Pro-Environmental Campaigns via Social Media: Analysing Awareness and Behaviour Patterns. The Journal of Web Science. №3/2017. – P. 1-15.

Louviot E. Direct Speech in Beowulf and Other Old English Narrative Poems. Woodbridge: D.S. Brewer, 2016. – 294 p.

Munir S. Listening to Emperors Babur and Jahangir. <https://www.thenews.com.pk/tns/detail/700075-listening-to-emperors-babur-and-jahangir> (Пайдаланылған күні 23.11.23.)

Thackston W.M. Jr. Bâburnâma: Chaghatay Turkish text with Abdul-Rahim Khankhanan's Persian translation. [Cambridge, Mass.]: Dept. of Near Eastern Languages and Civilizations. – Harvard University, 1993. – 902 p.

References

Akademik sozdigi [Elektronny resurs]. <https://dic.academic.ru/dic.nsf/ruwiki/87011> [Academic dictionary [Electronic resource]. <https://dic.academic.ru/dic.nsf/ruwiki/87011> (date of use: 05.10.2023.)) (in Kazakh)

Arutjunova, N.D. (1990) Diskurs. Lingvisticheskij jenciklopedicheskij slovar'. Moskva: Sovetskaja jenciklopedija, 1990. 683 p. [Arutjunova, N.D. (1990) Discourse. Linguistic encyclopedic dictionary. Moscow: Soviet Encyclopedia. 683 p.] (in Russian)

Fernandez, M. & Piccolo, Lara & Maynard, Diana & Wippoo, M. & Meili, Christoph & Alani, Carrie (2017). Pro-Environmental Campaigns via Social Media: Analysing Awareness and Behaviour Patterns. The Journal of Web Science. №3. P. 1-15. (in English)

Inzhechik, A.A. (2016) Persuazivnaja funkcija jazykovyh sredstv nemeckogo politicheskogo diskursa. Molodoj uchenyj. № 9. S. 1270-1275. [Inzhechik, A.A. (2016) The invasive function of linguistic means of German political discourse. Young Scientist. No. 9. P. 1270-1275.] (in Russian)

Islam dini.kz [Elektronny resurs]. http://m.islamdini.kz/view_makala.php?id=1605 (Paidalanylgan kuni: 14.11.24.) [The Islamic religion.kz [Electronic resource]. http://m.islamdini.kz/view_makala.php?id=1605 (date of use: 14.11.24.)) (in Kazakh)

Kenzhekanova, K.K. (2015) Sajasi diskurstyng pragmalıngvistikalıq zhane kognitivtik komponentteri (qazaq tilindegi merzimdi basylımdar materialdary boıynsha): filos. dokt. gylım. ... diss. Almaty. 180 b. [Kenzhekanova, K.K. (2015) Pragmalinguistic and cognitive components of political discourse (based on materials of periodicals in the Kazakh language): Philos. doctor of science. ... diss. Almaty. 180 p.] (in Kazakh)

Louviot, E. (2016) Direct Speech in Beowulf and Other Old English Narrative Poems. Woodbridge: D.S. Brewer. 294 p. (in English)

Muhitdinov, R.S. (2012) Dini terminder sozdigi. Almaty: 2012. 140 b. [Mukhitdinov, R.S. (2012) Dictionary of religious terms. Almaty. 140 p.] (in Kazakh)

Muminova, A.K. (2020) «Boburnoma»-da qullangan mansab va unvon nomlarining sociolingvistik hususiyatlari (na uzbekskom jazyke). Intellektual'noe nasledie Zahiriddina Muhammada Babura i sovremennost': Sbornik statej i tezisov dokladov mezhdunarodnoj nauchno-prakticheskoy konferencii. Moskva: Probel-2000. S. 349-355. [Muminova, A.K. (2020) Sociolinguistic features of career and title names culled in "Boburnoma" (in Uzbek). The intellectual wealth of Zahiriddina Muhammad Babura and modernity: the status and theses of the documents of the International Scientific and practical conference. Moscow: Probel-2000. P. 349-355.] (in Uzbek)

Munir, S. (2020) [Electronic resource] Listening to Emperors Babur and Jahangir. <https://www.thenews.com.pk/tns/detail/700075-listening-to-emperors-babur-and-jahangir> (date of use: 23.11.2023.) (in English)

Omarova, G.N. (2020) O perspektivah sravnitel'nogo izuchenija instrumental'nyh tradicij tjurkskih narodov (v aspekte tipologii muzykal'nyh kul'tur). L.N. Gumilev atyndagy Eurazija ulttyq universitetining habarshysy. Sajasi gylymdar. Ajmaqtanu. Shygystanu. Turkitanu serijasy. №3(132). B. 83-91. [Omarova, G.N. (2020) On the prospects for the development of instrumental traditions of the Turkic peoples (in the aspect of typology of musical culture). Bulletin of the Eurasian National University named after L.N. Gumilyov. Political Sciences. Regional Studies. Oriental Studies. Turkology series. №3(132). P. 83-91.] (in Russian)

Qozhabekuly, B. (1993) Zakhir ad-din Mukhammed Babur. Baburnama. Almaty: Atatek. 448 b. [Kozhabekuly, B. (1993) Zakhir ad-din Mukhammed Babur. Baburnama. Almaty: Atatek. 448 p.] (in Kazakh)

Tadzhik-orys sozdigi [Elektronny resurs]. https://sahifa.tj/tadzhiksko_russkij.aspx [Tajik-Russian dictionary [Electronic resource]. https://sahifa.tj/tadzhiksko_russkij.aspx (date of use: 13.11.24.)) (in Tajik)

Thackston, W.M. Jr. (1993) Bâburnâma: Chaghatay Turkish text with Abdul-Rahim Khankhanan's Persian translation. [Cambridge, Mass.]: Dept. of Near Eastern Languages and Civilizations, Harvard University. 902 p. (in Chagatai)

Vasilenko, I.V. (2015) Lingvisticheskie parametry kul'turnogo diskursa. Vestnik NovGU. №7 (90). S. 129-132. [Vasilenko, I.V. (2015) Linguistic parameters of cultural discourse. Bulletin of NovSU. №7 (90). P. 129-132.] (in Russian)

Voloshina, S.V. (2014) Avtobiograficheskij diskurs kak ob'ekt lingvisticheskogo analiza. Vestnik Irkutskogo

gosudarstvennogo lingvisticheskogo universiteta. №2 (27)/2014, S. 267-273. [Voloshina, S.V. (2014) Autobiographical discourse as an object of linguistic analysis. Bulletin of the Irkutsk State Linguistic University. №2 (27). P. 267-273.] (in Russian)

Мақала туралы ақпарат / Информация о статье / Information about the article.

Редакцияға түсті / Поступила в редакцию / Entered the editorial office: 11.01.2024.

Жариялауға қабылданды / Принята к публикации / Accepted for publication: 20.03.2025.

© Данияр Ә.А., Кенжалин Қ.К., Ахметова М.К., 2025

© А. Байтұрсынұлы атындағы Тіл білімі институты, 2025